

Marek Hetmański

Instytut Filozofii UMCS

ORCID: 0000-0003-2062-9802

e-mail: marek.hetmanski@mail.umcs.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2025.025>

Narcyz Łubnicki: twórca teorii poznania, logiki, metodologii i historii filozofii w UMCS

1. Biogram, kariera akademicka

Narcyz Łubnicki urodził się 19 lutego 1904 w robotniczej rodzinie w Białymstoku, gdzie podjął edukację gimnazjalną, łącząc ją z aktywnością poetycką i oświatową. Studia filozoficzne rozpoczął w 1921 w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi, uzyskując w 1926 dyplom ich ukończenia i przez dwa lata pracując na stanowisku asystenta. W okresie jeszcze gimnazjalnym, a potem akademickim prowadził ożywioną aktywność samokształceniową i oświatową w środowiskach szkolnych Białegostoku, następnie w Łodzi¹. W

¹ W autobiograficznym szkicu „Moja droga filozoficzna” pisał: „Za początek swojej drogi filozoficznej uważam tę chwilę, gdy będąc jedenastoletnim chłopcem odkryłem swą jaźń (w sensie psychologicznym, nie metafizycznymi subiektywność poznania ludzkiego. Oczywiście nie operowałem ‘uczonymi’ terminami ‘jaźń’, ‘subiektywizm’, ale przeżycia były adekwatne i – co ważniejsze – adekwatne” (Łubnicki, „Moja droga filozoficzna” *Studia Filozoficzne* nr 10 (107) (1974): 73.

latach 1921-1923 uczestniczył w seminariach Ludwika Krzywickiego, wygłaszając odczyty o tematyce społecznej. W 1929 roku, po odbyciu rocznych studiów w Sorbonie, uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie rozprawy *Critique des éléments fondamentaux de la doctrine kantienne*, promowanej przez André Lalande'a². Po powrocie do kraju kontynuował pracę w WW w Łodzi jako asystent w sekcji filozoficznej, a także asystent psychologii. W 1934 roku opublikował rozprawę *Zasada ekonomii w świetle krytyki epistemologicznej*, mającą być podstawą habilitowania się (z powodów formalno-administracyjnych procedura ta nie została zrealizowana). W międzyczasie stworzył w Łodzi oddział towarzystwa filozoficznego *Societas Spinozana Polonica*, któremu przewodniczył, popularyzował także wiedzę filozoficzną i naukową. W okresie okupacji niemieckiej, stale ukrywając się przed Gestapo, uczestniczył w tajnym nauczaniu w Warszawie i Krakowie, współpracując z Tadeuszem Kotarbińskim.

Po zakończeniu wojny już w lipcu 1944 Narcyz Łubnicki włączył się, jako delegat Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, na zaproszenie rektora Henryka Raabego, w organizację Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; w 1946 współorganizował jako delegat rządu także Uniwersytet Łódzki. W UMCS był inicjatorem utworzenia sekcji studiów humanistycznych, w tym również filozoficznych, w ramach dominującego wówczas profilu przyrodniczego Uniwersytetu; od początku prowadził wykłady i konwersatoria z historii filozofii, logiki i metodologii nauk, zapraszając do współpracy m.in. Juliusza Kleintera. Był wśród pierwszych nominowanych profesorów UMCS i podjął działania organizacyjne na rzecz utworzenia zakładów, katedr i sekcji filozoficznej. Był kolejno kierownikiem Katedry Filozofii I (w latach 1944-1950, 1957-1970), Zakładu Logiki i Metodologii (1970-1974); w okresie 1950-1957 był odsunięty z powodów politycznych od nauczania filozofii, prowadząc jedynie kursy z języka rosyjskiego, częściowo z logiki. W latach 1962-1965 pełnił funkcję prorektora UMCS. Zorganizował w środowisku akademickim Lublina w 1945 Polskie Towarzystwo Filozoficzne i Psychologiczne (przekształcone w 1949 w oddział lubelski Polskiego Towarzystwa Filozoficznego), w którym był wieloletnim przewodniczącym, wygłaszając ponad sto odczytów. Wielokrotnie

² Na temat wieloletniej współpracy z A. Lalandem Łubnicki pisał w pośmiertnych wspomnieniach o swoim Mistrzu: „Później często zapładniając i nigdy nie narzucając swojego stanowiska – dyskutował ze mną i troskliwie poprawiał mi błędy językowe. Był bardzo tolerancyjny wobec poglądów filozoficznych ludzi, z którymi się stykał. – „Trzeba szanować każde przekonanie – mówił – byle by było racjonalnie uzasadnione i nieszkodliwe społecznie” (Łubnicki, „Wspomnienie o André Lalande” *Ruch Filozoficzny* tom XXIII nr. 1-2 (1964): 25).

uczestniczył w krajowych i zagranicznych kongresach i konferencjach filozoficznych (m.in. Amsterdam 1948; Florencja 1958; Brixen 1964; Wiedeń 1968; Paryż 1971); Był wieloletnim współpracownikiem Komisji Filozoficznej Polskiej Akademii Umiejętności, a także członkiem Komitetu Nauk Filozoficznych Polskiej Akademii Nauk. W 1982 roku Narcyz Łubnicki otrzymał tytuł doktora *honoris causa* UMCS (promotorami byli profesorowie Klemens Szaniawski i Jerzy Pelc). Na emeryturę przeszedł w 1974, prowadząc niemniej przez kolejne lata cykl wykładów monograficznych (popularyzujących m.in. filozofię Bliskiego i Dalekiego Wschodu, w tym właściwe jej systemy etyczne) oraz publikując prace naukowe. Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1946), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1957) oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), wielokrotnie otrzymywał nagrody ministra i rektorskie. Narcyz Łubnicki zmarł 22 czerwca 1988 roku w Lublinie.

2. Publikacje naukowe i osiągnięcia badawcze

Na dorobek publikacyjny Narcyza Łubnickiego składa się 130 pozycji, w tym 9 książek, 40 rozpraw i artykułów naukowych (w tym w języku francuskim, angielskim) oraz około 80 tekstów popularnonaukowych i publicystycznych. Uwzględniając juvenalia z lat 20-tych XX wieku, w tym publicystyczne teksty i poezję publikowaną w okolicznościowych periodykach³, oraz artykuły i eseje publikowane pod koniec akademickiej kariery, a także teksty wydane po śmierci⁴, spuścizna naukowo-literacka ich Autora mieści się w sześciu dekadach. Przypada na różne okresy intelektualnego życia akademickiego w kraju i zagranicą, sytuuje się wobec nurtów cywilizacyjnych oraz szkół zarówno zachodniej, jak i wschodniej filozofii, znajomość których była zawsze aktualna i wysokiej klasy. Została parokrotnie omówiona i oceniona przez kilku badaczy⁵.

³ Píše o tym N. Łubnicki w „Moja droga filozoficzna” *Studia Filozoficzne* nr 10 (107) (1974).

⁴ Monografia *Światopogląd Jesienina w świetle jego twórczości* (zredagowana przez Z. Cackowskiego i J. Mizińską z tekstów rękopiśmiennych Autora) została wydana w Wydawnictwie UMCS w roku 2006.

⁵ Por.: Zdzisław Cackowski, „O twórczości naukowej prof. Narcyza Łubnickiego”, *Studia Filozoficzne* nr 2 (41) (1965): 3-11. Tadeusz Kwiatkowski, „Trzydziestopięcio-lecie działalności naukowej prof. dr N. Łubnickiego” *Studia Filozoficzne* nr 2(41) (1965): 227-228. Armin Teske, „Dyskusje z Profesorem Narcyzem Łubnickim (W trzydziestą piątą

Tematyka badawcza i postawa filozoficzna Narcyza Łubnickiego zostały ukształtowane jeszcze w latach 20- i 30-tych dwudziestego wieku w środowisku intelektualnym i społecznym WWP, w kręgach społecznie zaangażowanej, liberalnej i wolnomyślniej inteligencji polskiej, kultywującej ideały pozytywizmu i socjalizmu. Uformowały się także (w trakcie kilku wizyt w Paryżu, na Sorbonie), głównie podczas współpracy z A. Lalandem, pod wpływem jego krytycznej, pozytywistycznej i racjonalistycznej filozofii.

Wiodącą problematyką badań N. Łubnickiego jest teoria poznania oraz metodologia nauki przyrodniczych. Pierwszym teoriopoznawczym tematem była tzw. zasada ekonomii, którą opracował w rozprawie *Zasada ekonomii w świetle krytyki epistemologicznej*, opublikowanej w 1934 roku. Tytułową kategorię filozoficzną, obecną w niemieckojęzycznej filozofii (głównie empirio-krytycyzmie, pod wpływem którego wówczas pozostawał) Autor potraktował jako ontologiczno-logiczną regułę kierującą działaniem i myśleniem człowieka. Kilka wątków teoriopoznawczych z tej pracy kontynuował (jeszcze przed wojną) również w rozprawie „Podstawowe momenty światopoglądu pozytywistycznego”, opublikowanej w 1938 roku na łamach *Kwartalnika Filozoficznego*. Kategoria **bezpośredniości** poznania została potraktowana jako własność przeżywanego przez podmiot doświadczenia rzeczywistości, niezależnego od jakichkolwiek ujęć pojęciowych, filozoficznych czy światopoglądowych.

rocznicę Jego działalności naukowej)”, *Studia Filozoficzne*, nr 2(41) (1965): 13-17. Zdzisław Cackowski, „50-lecie działalności naukowej i nauczycielskiej prof. dra Narcyza Łubnickiego”, *Studia Filozoficzne* nr 10 (107) (1974): 79-83. Zdzisław Cackowski, „Profesor Narcyz Łubnicki doktorem h.c. UMCS” *Studia Filozoficzne* nr. 27, z. 1-2 (1983): 230-239. Józef Dębowski, „Narcyz Łubnicki. Krytyka bezpośredniości. Immediatyzm – metodologiczny postulatyzm – praksizm” *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Sectio 1, 14-15 (1989-1990): 1-18. Józef Dębowski, „Podstawowe momenty koncepcji gnozeologicznej Narcyza Łubnickiego. Kognicjonizm, empiryzm, prezentyzm, nominalizm, antydogmatyzm, relatywizm, immediatyzm postulatyczny i praksizm”, *Edukacja Filozoficzna* vol. 9 (1989): 349-394. Tadeusz Kwiatkowski, „Profesor Narcyz Łubnicki (1904-1988)”, *Ruch Filozoficzny* 47, z. 2 (1990): 103-113. Józef Dębowski, „Narcyz Łubnicki”, *Edukacja Filozoficzna* 35 (2003): 167-188. Patrz także: Marek Hetmański, Zbysław Muszyński, Jacek Paśniczek, Jan Pomorski, Józef Dębowski, „Narcyz Łubnicki, Ludwik Fleck, Leon Koj, and Zdzisław Cackowski: Four Founders of Philosophical Research at the Maria Curie-Skłodowska University”, w: *Investigations in the Theory of Knowledge at the Maria Curie-Skłodowska University*, red. M. Hetmański, J. Pomorski (Leiden-Boston: Brill, 2025), w druku.

Charakteryzując swoje stanowisko jako immediatyzm, Łubnicki argumentował na rzecz realistycznej, praxistycznej interpretacji poznania. Jego rozwinięcie znajduje się w artykule „O likwidowaniu zagadnień metafizycznych przez zastosowanie metody postulatów” publikowanym w *Ruchu Filozoficznym*, w 1949 roku. Nawiązuje w nim do metody **postulatów** – stanowiska sformułowanego jako krytyczna interpretacja stanowiska Kanta, dzięki której można tak w życiu, jak i w filozoficznej argumentacji unikać absolutyzmu. Postulatywizm i metoda postulatów stała się zasadą metodologiczną, którą Łubnicki uczynił podstawą swojej filozofii i którą propagował wśród pierwszego pokolenia uczniów i współpracowników.

Na przełomie lat 40- i 50-tych Łubnicki podjął się analizy idei socjalizmu, a także materializmu dialektycznego (tzw. diamatu), które uważał za znaczące prądy intelektualne powojennej Europy i Polski. Rozpoczął je cyklem odczytów uniwersyteckich oraz skryptem *Teoria poznania* z 1948 r. (II wyd. 1958), w którym materializm dialektyczny usytuował wśród innych nurtów filozofii europejskiej. Scharakteryzował od strony teoretycznej, metodologicznej, także polityczno-swiatopoglądowej główne treści stanowiska filozoficznego, które wówczas zaczynało dominować w życiu akademickim Polski. Analizę marksistowskiej teorii poznania i wiedzy przeprowadził najpierw w artykule „Teoria poznania materializmu dialektycznego” (Lublin 1946) a następnie w jego rozwinięciu: „Epistemological problems of dialectical materialism” zamieszczonym w 1948 roku w *Synthese*⁶. Krytyczna ocena metodologii materializmu dialektycznego i tendencji do absolutyzacji własnego stanowiska ze strony marksizmu przysporzyła Autorowi problemów organizacyjnych (został odsunięty od wykładów z filozofii). Nie zmieniło to jednak jego postawy życzliwego i nieuprzedzonego analityka tej formacji filozoficznej. Aprobował marksizm ze

⁶ Łubnicki, „Epistemological problems of dialectical materialism,” *Synthese*, vol. VII, no 4/5 (1948/49). Pisał w nim: „Teoria wiedzy materializmu dialektycznego przedstawia wiele wątpliwych punktów. Realistyczne stanowisko jest w nim nie tylko tezą dowodzącą, ale także podstawowym założeniem. Jest w pełni akceptowalne, ponieważ ani realizm, ani idealizm nie mogą być udowodnione. Jedno lub drugie stanowisko można jedynie postulować ze względów praktycznych. O tym nieabsolutystycznym charakterze podstawowej tezy musi pamiętać każdy teoretyk diamatu. Wymaga tego najwyższy postulat wiedzy naukowej: postulat krytycyzmu nakazujący każdemu teoretykowi badać nie tylko spójność danego systemu, ale także ustalać stopień prawdopodobieństwa jego założeń. Jednak u diamatyków nie znajdujemy tendencji do analizowania natury fundamentalnych założeń leżących u podstaw ich systemu” (295).

względem na jego realistyczne, scjentystyczne i antyidealistyczne nastawienie, cenił jego filozofię pracy i krytykę jej alienacyjnych efektów, jednak jako logik widział w diamacie szereg niekonsekwencji, zwłaszcza w stosowaniu zasady niesprzeczności i wyłączonego środka, które marksizm zdawał się wykluczać z własnego systemu. Równolegle do prac z teorii poznania opracował w tych latach dwa skrypty akademickie z logiki (*Elementy logiki*, PWN, Warszawa 1951; *Zarys logiki: semantyka i logika formalna*, Lublin 1964).

Przez kolejne trzy dekady pracy badawczej w UMCS N. Łubnicki publikował wiele tekstów poświęconych nie tylko problemom teoriopoznawczym czy metodologicznym, ale również z dziedziny filozoficznej antropologii. Badał postawy życiowe i przekonania etyczno-światopoglądowe myślicieli polskich (W. Biegańskiego, M. Massoniusa, B. Bornsteina, A. Mahrburga, M. Straszewskiego, A. Teskego i R. Ingardena) i czołowych europejskich filozofów (F. Bacona, Kartezjusza, Spinozy, P. de Chardina, F. Engelsa, W. Lenina, H. Bergsona) oraz myślicieli-polityków (M. Gandhiego); efektem tych prac jest obszerny zestaw szkiców zatytułowany *Światopoglądy* (PWN 1973). Łubnicki popularyzował także wiedzę filozoficzną i naukową, prowadząc m.in. radiowe audycje w Polskim Radio (w latach 1946-1949) oraz publikując szereg tekstów w „Problemach”, „Światle” i „Zdroju”, czego efektem jest obszerna i ciesząca się uznaniem monografia *Nauka poprawnego myślenia*. (I wyd. 1963; II wyd. 1971).

W okresie pracy w UMCS Narcyz Łubnicki skupił wokół siebie grono młodych badaczy, którzy pod jego opieką naukową i organizacyjną (był promotorem rozpraw doktorskich) kontynuowali wiele wątków badawczych Mistrza: Zdzisław Cackowski (teoria poznania, 1960), Tadeusz Margul (systemy religii światowych, 1961), Leon Koj (logika pytań, pragmatyka i semantyka, 1962), Bohdan Dziemidok (estetyka i aksjologia, 1963), Zdzisław J. Czarnecki (historia poglądów na religię, historia filozofii, 1965), Ewa Borowiecka (estetyka, 1973). Wśród swoich uczniów i studentów propagował rozległe i rzetelne studia z historii europejskiej, głównie nowożytnej, filozofii, prowadząc seminaryjne lektury tekstów w kilku nowożytnych językach. Jego wykłady z historii filozofii, metodologii nauk oraz z filozofii Dalekiego Wschodu przez dziesięciolecia cieszyły się wysokim uznaniem i frekwencją wśród studentów i pracowników Uniwersytetu.

3. Główne problemy badawcze

Można wyróżnić trzy główne obszary dziedzinowe w obrębie filozofii oraz właściwe im problemy badawcze, którym Narcyz Łubnicki poświęcił się w trakcie swojej ponad sześćdziesięcioletniej pracy akademickiej (rozpoczętej w WWP i kontynuowanej w UMCS).

3.1. Teoria poznania. Tematy i problemy wchodzące w zakres teorii poznania (nazywanej także gnozeologią, rzadziej epistemologią) oraz nastawienie metodologiczne i rozstrzygnięcia głównych pytań właściwych dla tej dyscypliny filozofii (teoria poznania ma być: idealistyczna czy realistyczna, empirystyczna czy aprioryczna, autonomiczna czy zależna od nauki?) ulegały w pierwszym okresie filozofowania N. Łubnickiego dość dynamicznej zmianie i ewolucji, by pod koniec lat 30-tych uzyskać rozstrzygnięcie i przybrać stabilną postać. Jak sam pisze, po okresie młodzieńczej fascynacji systemem Bergsona i właściwym mu „emocjonalnym imażynizmem” przyszedł czas pogłębionych analiz zmysłowego doświadczenia (sprowadzanego nawet do sensualizmu), z którego wykształcają się rozwinięte formy poznania rozumowego i racjonalnego. Znaczący wpływ na tę zmianę mieli tacy filozofowie jak D. Hume, L. Feuerbach, T. Ziehen, E. Mach, którzy utrwalili skrajną wersję empirystycznej koncepcji poznania i wiedzy charakteryzującą wówczas młodego Łubnickiego⁷. Wyjście ze skrajnego sceptycyzmu i podważenia trwałości i obiektywności logicznych czy naukowych pewników oraz porzucenie solipsystycznej interpretacji doświadczenia, nastąpiło na skutek ponownej interpretacji Kantowskiego krytycyzmu (zaznaczyło się w rozprawie doktorskiej), a także pod wpływem pozytywizmu A. Lalande’a oraz powrotu do Kartezjańskiej idei współistnienia zasad filozofii z prawami naukowymi. W tym czasie (koniec lat 30-tych)

⁷ W autobiograficznych wspomnieniach (sformułowanych po czterdziestu latach) ich Autor wyznał: „Byłem w tych latach – i długo później – pod wpływem skrajnego pozytywizmu (przede wszystkim empiriokrytycyzmu), który prowadził mnie szybkimi krokami do radykalnego sceptycyzmu. Wykazywałem niezaprzeczalną wyższość sceptycyzmu Hume’a nad dogmatyzmem rzekomego ‘krytycyzmu’ kantowskiego, wykrywałem razem z Millem i Machem nawet w ‘pewnikach’ logicznych i matematycznych podłoże zmysłowe i kwestionowałem razem z nimi bezwzględną ważność podstawowych zasad myślenia logicznego. [...] wpadłem w najsłabszy sceptycyzm, w pirronizm”. Łubnicki, „Moja droga filozoficzna”: 75.

sformułowane zostało i utrwaliło się główne stanowisko N. Łubnickiego – postulatyzm. Stał się on nie tylko metodą formułowania i uzasadniania twierdzeń filozoficznych czy naukowych (metafilozoficzną zasadą), lecz także regułą praktycznego działania.

Już monografia książkowa *Zasada ekonomii w świetle krytyki epistemologicznej* z 1934 roku była zapowiedzią postulatyzmu, gdyż jej Autor tytułową kategorię filozoficzną (używaną przez empiriokrytycyzm, konwencjonalizm oraz neopozytywizm) uznał za zasadę ontologiczno-logiczną kierującą działaniem i myśleniem człowieka, w tym uzasadniania przekonań i tez filozoficznych. Dzięki niej możliwe jest osiągnięcie maksymalnie szerokich celów w działaniu praktycznym, jak i w myśleniu teoretycznym. Jej realizacjami jest samo życie, praktyka społeczna, poznanie i nauka, jest ona podstawą badawczej postawy w nauce i filozofii, jest światopoglądem człowieka. „Każe ona nam wierzyć – można przeczytać w monografii – że tylko stosując zasady minimum i maksimum stworzymy zadowalający ze wszech miar pogląd na świat. Ale ‘wiara’ nasza nie jest dogmatyczna. Jesteśmy wolni od przesądu, że założenia, na których budujemy teorię są niewzruszone. Tylko zadania i cele, jakie stawia nam nieustannie doświadczenie, mogą rozstrzygnąć, czy mamy porzucić naszą ‘wiarę’. [...] Albowiem tylko krytyka i eliminacja konstrukcji metafizycznych może przyczynić się do tego, że się uniknie ostatecznie nieekonomicznych operacji hipostazy i absolutyzacji, że się zdemaskuje w końcu wszelkie zagadnienia pozorne i usunie wreszcie ten złudny rozdział między dziedzinami, poznaniem, zjawiskami, jaki ustanawia marnotrawny dualizm”⁸.

Rolę postulatów w odrzucaniu absolutystycznych i dogmatycznych systemów filozoficznych przedstawił N. Łubnicki w kilku innych jeszcze tekstach. W „Podstawowych momentach światopoglądu pozytywistycznego” (będącym referatem na III Polskim Zjeździe Filozoficznym, Kraków 1938) ukazał jak działanie i poznanie podmiotu jest uwarunkowane i zarazem teoretycznie (filozoficznie) uzasadniane właśnie przez szereg postulatów. Zwłaszcza postulat obiektywności, dający początek zróżnicowaniu na podmiot i przedmiot, stanowi podstawowy warunek wszelkich ujęć teoretycznych: naukowych i filozoficznych. Z dwóch, podstawowych rodzajów postulatów – **reguł logicznych** (m.in. zasady tożsamości, niesprzeczności, analogii, zasady ekonomii myślenia) oraz **zasad przyrodniczych** (np. postulatu ciągłości zdarzeń w czasie, warunku tożsamości zdarzeń, postulatu determinizmu, postulatu racjonalności,

⁸ Łubnicki, *Zasada ekonomii w świetle krytyki epistemologicznej* (Warszawa: Gebethner i Wolff, 1934): 133-134.

wyjaśniania oraz celowości) – możliwe jest wyprowadzenie prawidłowości i praw rzeczywistości, a także reguł działania i poznania, którymi w życiu kieruje się człowiek. Postulaty wynikają zawsze z celów działania i poznania. „Przyjęcie postulatu jest uzależnione całkowicie od przyjęcia celu działania. [...] Metoda wykrywania postulatów okazuje, że nie są one konstruowane dowolnie [...]. Wykrywamy je w dokonywanym działaniu metodą regresji. Działanie jest ‘wcześniejsze’ od konstrukcji teoretycznej, wykrywającej postulaty u jego podstawy. [...] Teraz już wiemy, że dowód lub wyjaśnianie musi się zatrzymać na postulatach, te zaś mają swe uzasadnienie w odpowiednim działaniu”⁹. Postulatywizm łączy się z praksizmem, a oba stanowiska wyrażają prymat praktycznej strony życia nad samym filozofowaniem, które jest w ostateczności funkcją życia.

Zdaniem Łubnickiego zasada postulatów może być skutecznie stosowana w rozstrzyganiu kluczowych zagadnień filozoficznych, np. w obronie realności, poznawalności i racjonalności świata, jak również przeciwko stanowiskom agnostycznym i irracjonalnym. W dziedzinie nauki umożliwia ona z kolei postulowanie ważności i prawdziwości (nigdy jednak nie absolutnej) praw logiki i zasad krytycyzmu naukowego. Metoda postulatów pozwala przekształcić tradycyjne kwestie metafizyczne w „pozytywne zagadnienia praktyczne”. Nakazuje przeformułować stare problemy w nowy sposób, w miejsce dawnych pytań postawić nowe. I tak, zamiast pytać (w duchu tradycyjnego metafizycznego dualizmu psychofizycznego), jaki jest stosunek duszy do ciała, lepiej przyjrzeć się temu, jak w życiu i w nauce stosunek zjawisk fizycznych do zjawisk psychicznych jest pojmowany i badany. W miejsce tradycyjnego pytania, czy istnieje „rzecz sama w sobie”, lepiej pytać, czy w życiu ludzie zachowują się jak realiści i dlatego raczej odrzucają hipostazy i urojone byty. Zamiast pytać, czy życie jest jakąś siłą poza fizykochemiczną (jak zakłada witalizm), lepiej analizować to, jak w swoich badaniach biologowie odwołują się do czynników poza fizykalnych, na ogół nie absolutyzowanych. O wartości postulatów decyduje ostatecznie życie, praktyka i nauka.

W artykule „O ostatecznym uzasadnieniu”¹⁰ Łubnicki argumentuje na rzecz ogólnej tezy, że nie tylko zdania w sensie logicznym, lecz także różne akty myślowe, akty woli, postanowienia, oczekiwania oraz same działania człowieka winny być uzasadnianie poprzez postulaty. Podstawą uzasadnień twierdzeń i

⁹ Łubnicki, „Podstawowe momenty światopoglądu pozytywistycznego”, *Kwartalnik Filozoficzny* XIV, no. 1 (1937): 52.

¹⁰ Łubnicki, „O ostatecznym uzasadnieniu,” *Studia Filozoficzne* 4 (1962): 151–159.

przekonań są inne zdania (sądy w sensie logicznym), ale mogą nimi być również upodobania, potrzeby, stany zagrożenia itp. Nie jest jednak możliwe osiągnięcie ostatecznego uzasadnienia epistemologicznego. Należy zatem przerwać procedury uzasadniające dane twierdzenia, zdania czy przekonania na którymś z etapów, uznając go za osiągalny, intersubiektywnie akceptowalny i tym samym wystarczający. O tym zaś decydują nie racje logiczne, lecz racje i okoliczności praktyczne samego życia, głównie zaś te, które formułowane są w nauce.

W teoriopoznawczych badaniach Łubnickiego, prowadzonych w ramach pozytywistycznej, realistycznej i racjonalistycznej metodologii, zaznacza się **metafilozoficzny** motyw wyrażający antydogmatyczne i antyabsolutystyczne pojmowanie systemów filozoficznych. Rozpatruje je jako wyraz praktycznych, społecznych, światopoglądowych oraz politycznych motywów i celów praktyczno-poznawczych.

3.2. Historia filozoficznych systemów i antropologia filozoficzna – działy filozofii, w ramach których Narcyz Łubnicki prowadził przez wiele dekad systematyczne studia nad dorobkiem znaczących postaci europejskiej i polskiej filozofii, uzupełniając jego główne badania teoriopoznawcze. Przedmiotem badań historycznofilozoficznych (w postaci obszernych artykułów wchodzących na ogół w skład *Światopoglądów* czy *Nauki poprawnego myślenia*) są filozofowie oraz ich systemy, z których Autor czerpie główne, tezy i koncepcje (zawsze jasno wyeksplikowane) często jako przesłanki własnego stanowiska filozoficznego. Tak postępuje wobec krytycyzmu I. Kanta oraz filozofii systemowej Kartezjusza. Do stanowiska pierwszego podchodził wielokrotnie, rozpoczynając od krytyki jego aprioryzmu, przechodząc następnie do aprobaty jego idei postulatów i sformułowania na koniec własnego stanowiska postulatywizmu jako reguły metodologicznej i metafilozoficznej. W systemie Kartezjusza, wbrew potocznym ocenom jego filozofii jako prowadzącej do idealistycznego subiektywizmu, skrajnego racjonalizmu i aprioryzmu, a nawet do metafizyki, widzi i eksponuje wątki materialistyczne i przyrodnicze. „[S]prawiedliwość historyczna wymaga – pisze w latach 50-tych – wydobycia z twórczości wielkiego filozofa także innych, antagonistycznych momentów, wyraźnie występujących w jego pracach przyrodniczych i metodologicznych (*Prawidła, Rozprawa, Traktaty* o świecie, o człowieku, o namietnościach, prace z dziedziny mechaniki i fizjologii eksperymentalnej), a także wymaga zwrócenia uwagi na aktywne, społeczne

okresy jego życia”¹¹. Przedstawia Kartezjusza jako prekursora nowożytnej nauki, ceniąc jego racjonalną metodologię, stawiając za wzór postawy antydogmatycznej.

Drugą grupę postaci, którym N. Łubnicki poświęca uwagę (równie starannie eksplikując ich poglądy), stanowią filozofowie, wobec których zajmuje stanowisko krytyczne, zawsze jednak otwarte na te treści ich systemów, które dają się zaaprobować i twórczo rozwinąć. Po młodzieńczej fascynacji „imażynizmem” H. Bergsona w tekście z 1959 roku „Zasadnicze momenty koncepcji filozoficznej Bergsona”¹² zwraca uwagę na te treści francuskiego filozofa, które uznaje za rzadko eksponowane, a nawet niezauważane, mianowicie na paradialektyczną stronę tego systemu. Wyraża się ona w uniwersalnej tezie głoszącej, że kategoria całości poprzedza część, nie jest zatem (jak głosi zwykła dialektyka) syntezą czy łączeniem prostych przeciwieństw; jest to swoista dialektyka *à rebours*, zauważa Autor. Nie aprobując Bergsonowskiej koncepcji intuicji jako siły metafizycznej, ani metafizycznej koncepcji *élan vital*, uznaje jednak za wartościową jego koncepcję „bezpośrednich danych świadomości” oraz „całościowy, konkretny charakter psychiki ludzkiej”; z dużą aprobatą zauważa antydogmatyczne podejście Bergsona do kwestii etyki i religii. Podobnie odnosi się do stanowiska T. de Chardin, w systemie którego rozpoznaje trzy wewnętrznie sprzeczne postawy: „Z jednej strony pasja naukowa, dążenie do jak najściślejszego badania przyrodniczego z rozległymi uogólnieniami teoretycznymi; z drugiej – postawa mistyczno-religijna dyktująca ujmowanie wszystkich zjawisk w jakimś świetle nadprzyrodzonym. Najbardziej zadziwiające jest jednak dążenie tego mistyka i heterodoksa do pozostania za wszelką niemal cenę w obronie oficjalnej organizacji kościelnej”¹³. Autor eksponuje niespójność Teilhardowskiej metodologii naukowej, w tym osiągnięcia badawcze w postaci ewolucyjnej koncepcji człowieka i paleontologii, łączące się niemniej z obiektywnym mistycyzmem, co prowadzi ostatecznie do pseudowiedzy i „twórczości zwodniczej”, która wyłania się z tak niespójnego systemu.

Większość studiów historyczno-filozoficznych prowadzonych przez Łubnickiego sprowadza się do analizy stanowiska filozoficznego danego myśliciela jako wyrazu jego życia, emocji oraz intelektu. Polega również na

¹¹ Łubnicki, „Descartes a nowożytny materializm”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Sectio F, vol. VIII, 1 (1957): 31.

¹² *Ruch Filozoficzny*, nr. 3-4 (1959/1960).

¹³ Łubnicki, „‘Filozofia uniwersalna’ Teilharda de Chardin”, *Studia Filozoficzne*, z. 6 (1969): 6. (przedruk w: Łubnicki, *Światopoglądy*, 715).

badaniu kontekstu społeczno-kulturowego, który wyznacza stanowisko i postawę życiową danego filozofa. Łubnicki nie jest jednak klasycznym historykiem filozofii. Mniej ważna jest dla niego historia systemów filozoficznych, o wiele zaś bardziej znacząca i twórcza jest, jak pisze w jednym ze szkiców zamieszczonym w *Światopoglądach*: „awangardowa dziś dziedzina – antropologia filozoficzna – w swym nurcie historyczno-badawczym. Bada ona nie abstrakcyjny system idei, lecz *filozofię konkretną*: filozofię *danego człowieka*, który jest jej ‘generatorem’ i bez którego nie mogłaby przecież powstać. Antropolog filozoficzny jako badacz konkretnej filozofii, nie odrywa jej od jej realnego źródła – człowieka – i wnika w *genezę* myśli filozoficznej, w intymny warsztat *przeżycia filozoficznego* (nie tylko myśli, lecz i emocji filozoficznej)”¹⁴. W metodzie badawczej antropologii filozoficznej wyraża się ogólna zasada prymatu życia nad teorią.

3.3. Etyka opisowa, normatywna w ujęciu etnologicznym. Choć Narcyz Łubnicki nie był klasycznym etykiem ani metaetykiem, formułował niemniej szereg uwag o problemach moralnych i kwestiach etycznych, głównie przy okazji badań teoriopoznawczych oraz w ramach antropologii filozoficznej. Aby etykę – jako naukę i dyscyplinę filozoficzną – uczynić konkretną i rzetelną poznawczo, wzorowaną na metodologii naukowej, ale nie sprowadzającą się do niej, winno się nadać jej krytyczny i relatywny charakter. Można to osiągnąć tylko w przypadku etyki o charakterze opisowo-analitycznym, którą proponował nazwać „etologią”. Nie traktuje ona o bezwzględnych i absolutnych celach i środkach działania etycznego, lecz bada, jakie faktyczne cele i jakie konkretne działania są uznawane za moralnie pożądane. W takiej etyce perspektywa epistemologiczna umożliwia analizy stricte etyczne, zaś współpraca z psychologią, socjologią i etnologią jest w stanie uchronić ją od spekulacji. Etyka opisowa winna zajmować się względnymi kryteriami ocen i osądów moralnych, w tym również ich uzasadnieniem (co jest zadaniem dla epistemologii, która etykę opisową winna uzupełniać). Żadne z kryteriów wartościowań, jakie przeprowadza człowiek (nie tylko etycznych, ale również estetycznych czy politycznych) nie są stałe, niezmiennie, nie powinny też być absolutyzowane. Wartości, które pojawiają się w społeczeństwie, które mają podstawę w działaniach praktycznych i poznawczych, zmieniają się co do swej treści i sposobu uzasadniania. „Człowiek wykuwa wartości w społeczeństwie i świecie nie jako niezmiennie spiżowe bryły, lecz jako wciąż ewoluujące ideały –

¹⁴ Łubnicki, *Światopoglądy*, 620.

wytwory własnego umysłu i doświadczenia. Każdy człowiek ma swoiste, niepowtarzalne, zmieniające się nawet w zakresie jego własnego życia ideały – wzory postępowania, hierarchię wartości¹⁵. Etyka korzysta z epistemologicznych kryteriów uzasadniania przekonań; obie dyscypliny filozoficzne zyskują dzięki temu opisowo-analityczny charakter, wzorowany na ideale wiedzy naukowej.

4. Stanowisko i postawa filozoficzna

Postawę filozoficzną Narcyza Łubnickiego charakteryzuje **pozytywistycznie** i **scjentyistycznie** zorientowana **metodologia** – stosowana tak samo do analiz filozoficznych, jak i badań naukowych – uformowana jeszcze w okresie przedwojennym pod wpływem racjonalistycznej, antydogmatycznej i wolnomyślniej filozofii francuskiej, w stopniu mniejszym niemieckojęzycznej filozofii (przede wszystkim krytycznej filozofii Kanta i empiriokrytycyzmu). Cechuje ją także **realistyczna** i nominalistycznie zorientowana ontologia (bliska reizmowi Kotarbińskiego), zawsze podporządkowana analizom teoriopoznawczym. Postawa krytyczna wobec systemów absolutystycznych i metafizycznych wynika u Łubnickiego z **empiryzmu** (pierwotnie sensualizmu, później empiryzmu metodologicznego) oraz **racjonalizmu** (rozumianego jako antyaprioryzm i antyirracjonalizm) jako stanowisk wyjaśniających genezę poznania i charakter wiedzy.

W filozofii Łubnickiego na plan pierwszy nieodmiennie wysuwa się **teoria poznania**. W niej właśnie, jak pisze Józef Dębowski, dogłębnie interpretujący stanowisko twórcy filozofii w UMCS: „badania ściśle teoriopoznawcze nastawione są na ujawnienie **wartości** (zalet i wad) faktycznie dokonujących się (lub tylko możliwych aktów poznawczych)”, przez co stanowisko to pozostaje „w opozycji do stanowiska niektórych neotomistów (np. M. A. Krapca), a także marksistów. Natomiast w tym punkcie (lecz nie tylko w tym) Łubnicki ma po swojej stronie, np. fenomenologów”¹⁶. Badanie **faktyczności** procesów i

¹⁵ Łubnicki, „Zagadnieniach epistemologicznych w dziedzinie etyki”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Sectio F, vol. XL, 1 (1957): 23.

¹⁶ Józef Dębowski, „Podstawowe momenty koncepcji gnozeologicznej Narcyza Łubnickiego. Kognicjonizm, empiryzm, prezentyzm, nominalizm, antydogmatyzm,

czynności poznawczych (konieczności faktualnej, realności, zdeterminowania czynnikami cielesnymi i kontekstem społecznym czy kulturowym) oraz **możliwości** empirycznych i intelektualnych aktów poznawczych (ich zmienności, ewolucji, rozwoju) stanowi rzeczywistą tematykę (zestaw kategorii) analiz teoriopoznawczych. Traktowanie poznania i wiedzy bez zastosowania analiz epistemologicznych, odwołujących się do metod i wyników naukowych dyscyplin, jest dogmatyczne i ma charakter metafizyczny, jest wręcz „niedorzeczne”.

Swoją postawę filozoficzną oraz światopogląd sam Narcyz Łubnicki określił następująco: „Ulegałem różnorodnym wpływom, ale nigdy nie uważałem siebie za adherenta bez zastrzeżeń jakiegokolwiek kierunku czy tym bardziej systemu filozoficznego. Zawsze starałem się samodzielnie przemyśleć problem i zawsze znajdowałem – obok dających się zaakceptować – rozwiązania, które mnie nie zadowalały i wymagały dalszego krytycznego rozważania”¹⁷. Pod koniec życia ponownie eksponuje otwarty charakter swojej filozofii; ukrywając się pod anagramem Czarny, w eseju filozoficznym „Dzieje pewnego światopoglądu”, pisze: „Nie tworzę zlepku różnych tez znalezionych byle gdzie, lecz dostrajam do własnych przemyśleń te, które znajduję u innych i które harmonijnie wzbogacają mój pogląd, który zawsze stanowi punkt wyjścia. [...] Filozofia Czarnego jest otwarta”¹⁸.

Otwartość na nową wiedzę i poglądy innych filozofów, krytycyzm i sceptycyzm zamiast dogmatyzmu i absolutyzmu, w końcu „pozytywny” (w sensie Kartezjańsko-Comte’owskim) element w postaci postulatyzmu – tak przedstawia się postawa i stanowisko filozoficzne Narcyza Łubnickiego, kontynuowane przez następne pokolenia współpracowników i uczniów. Za żywe idee filozoficzne i elementy metodologii charakteryzującego ten dorobek, wciąż obecne i rozwijane w filozoficznym środowisku UMCS, można uznać: postawę realizmu i krytycyzmu oraz naturalizmu epistemologicznego i metodologicznego, łączących się z badaniami nad filozoficznymi aspektami współczesnej nauki i jej metodologii.

relatywizm, immediatyzm postulatyzmu i praksizm”, *Edukacja Filozoficzna* vol. 9 (1989): 352.

¹⁷ Łubnicki, „Moja droga filozoficzna”, 77-78.

¹⁸ Łubnicki, „Dzieje pewnego światopoglądu”, *Studia Filozoficzne*, nr 2 (255), 1987, 171-172.

Bibliografia

- Łubnicki Narcyz. 1934. *Zasada ekonomii w świetle krytyki epistemologicznej*. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Łubnicki Narcyz. 1937. „Podstawowe momenty światopoglądu pozytywistycznego”. *Kwartalnik Filozoficzny* XIV, no. 1: 41-53.
- Łubnicki Narcyz. 1948/49. “Epistemological problems of dialectical materialism”. *Synthese*, vol. VII, no 4/5: 274-296.
- Łubnicki Narcyz. 1949. “O likwidowaniu zagadnień metafizycznych przez zastosowanie metody postulatów”. *Ruch Filozoficzny* XVII, no. 1–3: 39–44.
- Łubnicki Narcyz. 1951. *Elementy logiki*. Warszawa: PWN.
- Łubnicki Narcyz. 1953. „Descartes a nowożytny materializm”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Sectio F, vol. VIII, 1: 1-37.
- Łubnicki Narcyz. 1956. „Zagadnieniach epistemologicznych w dziedzinie etyki”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Sectio F, vol. XL, 1: 1-31.
- Łubnicki Narcyz. 1962. “O ostatecznym uzasadnieniu.” *Studia Filozoficzne* 4: 151–159.
- Łubnicki Narcyz. 1963. *Nauka poprawnego myślenia*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Łubnicki Narcyz. 1964. *Zarys logiki: semantyka i logika formalna*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Łubnicki Narcyz. 1969. „‘Filozofia uniwersalna’ Teilharda de Chardin”. *Studia Filozoficzne* nr 6(61): 3-54.
- Łubnicki Narcyz. 1973. *Światopoglądy*. Warszawa: PWN.
- Cackowski Zdzisław. 1965. „O twórczości naukowej prof. Narcyza Łubnickiego”. *Studia Filozoficzne* nr 2 (41): 3-11.
- Cackowski Zdzisław. 1974. „50-lecie działalności naukowej i nauczycielskiej prof. dra Narcyza Łubnickiego”. *Studia Filozoficzne* nr 10 (107): 79-83.
- Dębowski Józef. 1989-1990. „Narcyz Łubnicki. Krytyka bezpośredniości. Immediatyzm – metodologiczny postulatyzm – praksizm”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Sectio 1, 14-15: 1-18.
- Dębowski Józef. 1989. „Podstawowe momenty koncepcji gnozeologicznej Narcyza Łubnickiego. Kognicjonizm, empiryzm, prezentyzm, nominalizm, antydogmatyzm, relatywizm, immediatyzm postulatyczny i praksizm”. *Edukacja Filozoficzna* vol. 9: 349-394.
- Dębowski Józef. 2003. „Narcyz Łubnicki”. *Edukacja Filozoficzna* 35: 167-188.

Kwiatkowski Tadeusz. 1965. „Trzydziestopięciolecie działalności naukowej prof. dr N. Łubnickiego”. *Studia Filozoficzne* nr 2(41): 227-228.

Streszczenie

W tekście przedstawiona jest postać Narcyza Łubnickiego (1904–1988) jako twórcy środowiska filozoficznego w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Omówiona jest jego przedwojenna postawa filozoficzna oraz dorobek stworzony podczas studiów w Wolnej Wszechnicy Polskiej oraz w Sorbonie. Scharakteryzowany jest jego powojenna działalność organizatorska w UMCS, tworzenie katedr i zakładów oraz Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Analizie poddana jest tematyka badawcza Narcyza Łubnickiego w dziedzinach teorii poznania, logiki, metodologii nauk, historii filozofii europejskiej, w etyce opisowej oraz antropologii filozoficznej. Omówione są główne prace w postaci monografii oraz artykułów, a także wyboru tekstów popularyzujących filozofię i naukę. Scharakteryzowane są główne cechy postawy filozoficznej Łubnickiego: racjonalizm i empiryzm metodologiczny, antydogmatyzm i antyabsolutyzm, w szczególności postulatyzm jako zasada argumentowania i uzasadniania twierdzeń i tez filozoficznych.

Słowa kluczowe: Łubnicki, teoria poznania, metodologia nauk, racjonalizm, antydogmatyzm, postulatyzm, antropologia filozoficzna, etyka opisowa

Narcyz Łubnicki as the Founder of the Theory of Knowledge, Logic, Methodology, and History of Philosophy at the UMCS

Summary:

The text presents Narcyz Łubnicki (1904–1988) as the founder of the philosophical community at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. It discusses his pre-war philosophical stance and his achievements during his studies at the Free Polish University (WWP) and the Sorbonne. It also characterises his post-war organisational activities at UMCS, the creation of departments and institutes, and the Polish Philosophical Society. The research topics of Narcyz Łubnicki in the fields of theory of knowledge, logic, methodology of science, history of European philosophy, descriptive

ethics and philosophical anthropology are analysed. His main works in the form of monographs and articles, as well as a selection of texts popularising philosophy and science, are discussed. The main features of Łubnicki's philosophical stance are characterised: rationalism and methodological empiricism, anti-dogmatism and anti-absolutism, in particular postulatism as a principle of argumentation and justification of philosophical claims and theses.

Keywords: Łubnicki, theory of knowledge, methodology of science, rationalism, anti-dogmatism, postulatism, philosophical anthropology, descriptive ethics